

УДК 94(=163.41)(497.5)“1990/1995“:172.4

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6932021.16>

Научна полемика

*Јово Радош**

Нови Сад

ПРАВДА, ПРАВО И ЕТИКА СИЛЕ

„Истина је и у гробу жива,
и у оковима слободна, и у
тамници светла, и у благу
чиста.“

Св. владика Николај Велимировић

УВОДНЕ НАЗНАКЕ

Окупација Републике Српске Крајине, територије која је била под заштитом Уједињених нација¹, и која је завршном војном акцијом² хрватских снага обављена пре двадесет и пет година (од 04. до 05. VIII 1995.) сматра се, све до данас, (од стране Хрватске и њој наклоњених земаља), регуларном, легитимном и историјски окончаном чињеницом. Нажалост, то постојеће фактичко стање, проток времена и обузетост разним другим егзистенцијалним проблемима, довели су до тога да су и многи припадници српског корпуса занемарили ово питање, а одређени појединци су, у међувремену, својим неразумним понашањем, још и „легли на руду“ хрватског оправдавања злочиначке акције „Олује.“³ Мало-помало, заборавља се шта се, заправо десило, какав је злочин учињен над нашим народом и шта значи губитак вековних српских простора, са којих је прогнано (или се под притиском иселило преко 800 000 Срба). Темељно етничко чишћење, као и данашњи несхватљиво тежак положај преосталог српског становништва у Хрватској,

* Проф. др Јово Радош, професор у пензији.

1 Реч је о Резолуцији Савета безбедности УН бр. 743/92, по којој је РСК била под заштитом УН, са гаранцијама да на њој неће бити примењивани хрватски закони.

2 Њој су претходиле (уз готово немо посматрање снага УНПРОФОР-а) и следеће војне акције: Миљевачки плато (1992), Равни Котари, Масленица и Перућа (1993), Медачки цеп, у Лици (1993) и Окучани и Пакрац (1995).

3 Одлазак Бориса Милошевића на прославу „Олује“, која је обављена 5. августа 2020, а којој је осудило више од 120 завичајних и избегличких удружења.

уопште не дотичу такозвану међународну заједницу, која је своје двоструке стандарде према нама испољавала (односно, испољава) и у многим другим ситуацијама.⁴ Демократија коју креирају светски моћници (а декларативно и лицемерно је примењују и правдају када је у питању српски народ), углавном подсећа на „демократију у домету мазгиног ужета“ (Борислав Пекић). У том смислу, и Добрица Ћосић (као председник СР Југославије), у својој књизи *Косово*, на једном месту са очигледном разочараношћу каже: „Свет је свиреп, подао, покварен.“

Зато је добро да Влада РСК у изгнанству не дозвољава да вео заборава прекрије ову болну тему (не само на српским просторима, већ и у иностранству). Јер, познато је да је животно станиште одувек било подложно „историјском фатуму вечних географско-административних прекрајања, па и брисања граница етничких и културно компактних простора“ (Славко Гордић). Али, то преотимање и преименовање земног тла, које би било обављено у једном историјском часу, није морало да значи да је оно и за вечно изгубљено.

На овим предоченим основама и сталном подсећању на необориве аргументе и неприкосновену Истину, о догађајима који се не смеју заборавити, треба континуирано истрајавати, како би се превазишли очај, разочараност и резигнираност (као и сваки облик нихилизма), а истовремено неговати Наду у васкрсење РСК, које ће се десити пре или касније, у ближој или даљој будућности.

У раду, који је пред нама, најпре ћемо покушати расветлити одређене теоријске категорије везане за ову тематику и, уз то, се дотаћи наталоженог искуства и осведоченог народног умотвора проистеклог из минулих „мена времена“, а чије би садејство могло да представља парадигму и својеврсно упориште у формирању оптимистичких веровања и очекивања повољније политичке реалности. А та истинска вера у надживљавање садашњих поражавајућих призора, треба да у нама јача дух и развија опипљиву могућност да оно што- још-није, једнога дана постане истинска реалност.

ПРАВДА И ПРАВО

Правда представља један од најсјајнијих појмова човековог духовног универзума. Чистота њеног сјаја је таква да, по Аристотеловим речима, ни сјај Еспериде, вечерње звезде, ни сјај Луцуфера, јутарње звезде, не може бити дивнији. Она је, заједно

4 Један од таквих убедљивих примера јесте Косово и Метохија.

са добрим, истинитим и лепим, одувек сматрана апсолутном вредношћу, а као искључиво друштвено начело именована је „краљницом врлина“ и има аксиолошки статус највишег ранга. О њеној снази и достигнућу говорио је још Хераклит: „Али Правда ће већ умети да шчепа и осуди коваче и сведоке лажи“ (фраг. 28). А о њеној коначној победи над „кривдом“ говори се и у српској народној приповетци, коју је забележио Вук Караџић, као и у пословици: „Правда је у Бога, а да у кога“. Без правде, писао је Ђорђе дел Вико, живот не би био могућ, а чак и ако би био не би вредео да га човек живи.

Ипак, овај појам је кроз целокупну историју људског друштва остао обавијен велом неодређености. Нема онога ко се, и у приватним и у друштвеним сукобима, није позивао на правду и није сматрао да је она на његовој страни. О тим различитим приступима говори и Монтењ: Један каже да је суштина правде ауторитет законодавца, други, компромис суверена, трећи, дата навика, а најтачније је да се следи ум – да ништа није праведно по себи, све се с временом клима.

Чак је и сила често добијала (и добија) привид правде, што је у складу са познатом Паскаловом констатацијом да је сила та која ствара мишљење. На једном месту он каже: Правда без силе је немоћна. Жак Дерида те мисли допуњава на следећи начин: Треба, дакле, ставити заједно правду и силу (да оно што је праведно буде јако или оно што је јако да буде праведно). Јер, правда без силе је контрадикторна, пошто увек постоје зли; сила без правде је за осуду (Дерида 1995). Тамо где савет не помаже, народ је саветовао да онда треба „угонити памет у главу преко гузице (дегенеком)“. На овој релацији налазе се и наше народне пословице: „Чија сила тога и правда“ и „Не боји се свака шуша Бога, него батине“. Наведену изреку је на свој начин интерпретирао и Иван Југовић, професор Велике школе и теоријски заступник концепта просвећеног апсолутизма, када је држао говор у „Правитељствујушчем совјету србском“, 10. фебруара 1810. године (Радош 2000).

Народ је био свестан овог поменутог односа па је говорио: „Ко има силу има и правду“, „Свако има права колико има моћи“, „Чија влада тог и правда“, што је у пракси често значило: „Зао ум, готов суд“. Често је формална правда бивала камуфлирана и лажним сведоцима. „Два без душе, један без главе“, као и корумпираним пресудитељима: „Мука је бити кадија, а биће масла“. Из свега тога је проистацао и осведочени став: „Ако уђеш прав нећеш изић здрав, ако уђеш крив нећеш изић жив“. Зато се борба за правду често чинила немогућом радом: „Нико не исправи криву Дрину“,

односно, „Правда је давно погинула“. Али народно искуство је изградило и став: „Свака сила за времена“.

Додуше, у свом општеприхваћеном значењу, правда се увек односила на хармонију, складност и божанску непогрешиву сразмеру.

Народна рефлексија о овом питању је: „Правда држи земљу и градове, а неправда руши обадвоје“.

Унутрашњи осећај правде и правичности били су осведочено својство српског народа, о чему је писао и Вилхелм Таубе у другој половини XVIII века: „Србин ће поднети лако и најтежу казну ако је свестан да је крив, али ће га и најлакша казна крајње озлоједити ако му савест говори да је невин“ (Поповић 1990, 32). И Јован Цвијић је забележио следеће: „Људи динарског типа су често необуздане природе и не могу лако да поднесу чак и ситне неправде“ (Цвијић 1931).

Познато је да правда и право често нису у сагласју. Али, у конкретном случају (када је у питању РСК) обоје су, ако се објективно сагледају, на страни српског народа. Међутим, у познатим околностима победило је право силе, спроведено од стране Хрватске и дела такозване међународне заједнице, које своје аргументе (о агресији на РСК) камуфлирају непостојећим аргументима и изврћу на неприхватљив и срамотан начин.

ЕТИКА И СИЛЕ

Неки софисти (нарочито млађи) су говорили да већи народ гута мањи, као што јастреб, у Хесиодовим *Пословима и данима*, прождире славуја. Дакле, право јачега је и природом оправдано. (Сродне мисаоне наговештаје имамо већ и код Хераклита: „Све што гамиже – ударац бича изгони на пашу“, (фраг. 111).

Софист Каликле из Ахарне (Горгијин ученик) као принцип живота истиче право јачега, јер се оно појављује не само у животу свих животиња, него и у људском друштву и његовој историји. По њему, неправедност се појављује као знак снаге и моћи. Индивидуално самовољство, снага и моћ (етика силе) јесте оно што одговара моралу господара.

Николо Макијавели је у свом делу *Владалац* писао да онај ко жели да има власт и да је сачува мора бити безобзиран и да користи сва средства. По њему, боље је да те се људи боје него да те воле (Макијавели 1964).

Фридрих Ниче је посебно инсистирао на духовној снази и сили: „Тирјанство је својство великих људи..., мали људи морају

слушати“ (Ниче 1976, 40-41). Он сматра да сам живот не признаје никакву солидарност и никаква „једнака права“. Морал су измислили слаби да би се заштитили од јаких.

Наш песник и филозоф П. П. Његош је знао да је у људском друштву, као и међу животињама, присутна једна посебна врста силе, (различита од Божије, која је у сагласју са Божијом правдом), а која се манифестује тако да снажнији владају над слабијима - „*Кад је виши нека је и јачи*“ (Петровић Његош 1974, стих 1209) односно да се право јачега (искључујући, при том, човечна начела) сматра регуларним природним правом:

„Вук на овцу своје право има
ка‘ тирјанин на слаба човјека“ (Петровић Његош 1974, стих 616).

Међутим, где год „*умна сила торжествује*“ (Петровић Његош 1974, стих 2312), утемељена на Божијој правди, она зна да:

„Коме закон лежи у топузу
трагови му смрде нечовјештвом“ (Петровић Његош 1974, стих 1155-1156).

За разлику од Ничеа, који оправдава тирјанство „великих људи“, Његош каже:

„ал‘ тирјанству стати ногом за врат
довести га к познанију права,
то је људска дужност најсветија“ (Петровић Његош 1974, стих 618-620).

Народ је био искуствено свестан свих напред поменутих релација, па је срочио следеће исказе: „Јачи тлачи“, „Сила отме земљу и градове“, „Сила кола ломи“, „Ко силује тај не милује“, „Пред силом си ко брабоњак пред метлом“, „Који снагује тај и војује“, „Кога је молити, није га љутити“, „И пјана врана за орла знала“, али је допро и до онтолошке димензије ове проблематике: „Сила Бога не моли, Бог силу не воли“, „Батина има два краја“, „Дође коса до камена“, „Свака сила за времена“, „Од силе прди, а од рђе смрди“, „Свака сила заврши на смећу“, „Пали, жари удбински диздару, дође редак и на твоју кулу“, „Што бациш узводу, наћи ћеш низ воду“, „Не море тиква силом у воду“, „Ко ме лани бијо није ми ни сада мио“, „Над силом сила је правда“.

ВЕРА, УТОПИЈА И МОГУЋНОСТ ВАСКРСЕЊА

Након егзодуса, српски народ из РСК се раселио свуда по свету. Има га на свим континентима и географским просторима (а највише у Србији и Српској). Ма где били, прогнани Срби чувају

успомене на свој завичај и своја напуштена огњишта. Појединачно, и преко разних удружења, они негују своје песме, игре и обичаје, као и свест да су у Хрватској увек били конститутивни народ, а не национална мањина. Упркос болним подсећањима, свесни су да је српска историја одвајкада била препуна победа и пораза, смрти и васкрсења.

Како, дакле, (и овај пут) пронаћи упориште и мотив (без обзира на сурову реалност) да би и даље код прогнаних Срба тињао луч наде, јер, ипак, „није све пропало, кад пропало све је“ (Рајко Петров Ного).

У том смислу, могло би се навести више угледних примера осведочене истрајности народа и њихових пројектованих тежњи за слободом, како у светској, тако и у нашој историји. Овом приликом подсетићемо се на неке од њих:

Најпре, својом упечатљивошћу плени пример Јевреја. Након губитка независности, тридесетих година нове ере, они су расути по целом свету, и упркос разним појавама антисемитизма, као и милионским жртвама и преживљеном геноциду у Другом светском рату, веровали су 2000 година да ће доћи време да имају своју државу. И то се обистинило. Године 1948. основана је држава Израел.

По својој привржености и љубави према сопственом народу, вери и култури, (као и по бројној дијаспори), истичу се Јермени, које многи пореде са Израелцима. Писац ових редова имао је част да се, на кратко, дружи са јерменским песником и есејистом Бабкеном Симоњаном, на Сајму књига православних земаља у Пећи, који је одржан коју годину пре бомбардовања СР Југославије од стране НАТО трупа. Песник Симоњан радо је рецитовао своју песму о светој планини Арарату, чије снежно-беле врхове свакодневно посматра из своје баште, у којој „цветају брескве“, објашњавајући да ће Арарат, који Јермени доживљавају као своју светињу и икону, једнога дана опет бити њихов (сада припада Турској). Они у то сви истински верују.

И напоследку, један наш, готово непознат пример. Када је Цар Јован Ненад Црни 1526-27. године створио независну српску државу на територији данашње Војводине, а након тога убијен у атентату од стране Мађара (и када је, наизглед, све пропало), његова идеја добила је своје праве обресе тек готово четири века касније, присаједињењем Војводине Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца 1918. Зато на његовом обновљеном споменику, који стоји у центру Суботице пише: „Твоја мисао је победила“.

Дакле, треба до краја бити чврст и истрајан и веровати у

могућности да се неке опште жеље напокон досађају и остваре, што се може назрети и препознати у народним, мудро сроченим мислима: „Добру слуту, па ће добро бити“ и „Доћ ће сунце и пред наша врата“.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Велимировић. Николај. 2018. *Мисионарска писма*, Београд: Еvго Book.
- Гордић, Славко. 2020. *Међу својима*, Нови Сад: Академска књига.
- Дерида, Жак. 1995. *Сила закона*, Нови Сад: Светови.
- Макијавели, Николо. 1964. *Владалац*, Београд: Рад.
- Ниче, Фридрих. 1976. *Воља за моћ*, Београд: Просвета.
- Пекић, Борислав. 2001. *Политички списи*, Нови Сад: Соларис, Стилос.
- Петровић, П. Његош, 1974. *Горски вијенац*, Целокупна дела, Београд: Просвета.
- Поповић, Ј. Душан. 1990. *Срби у Војводини 1-3*, Нови Сад: Матица српска.
- Радош, Јово. 2017. *Српска народна филозофија*, Нови Сад: Завод за културу Војводине; Сремски Карловци: Каирос.
- Радош, Јово. 2000. *Почеци филозофије права код Срба*, Нови Сад: Прометеј.
- Ћосић, Добрица. 2004. *Косово*, Београд: Новости.
- Цвијић, Јован. 1931. *Балканско полуострво и јужнословенске земље: основи антропогеографије*, Књига друга, Београд.

* Овај рад је примљен 1. августа 2021. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 9. августа 2021. године.